

"Alt under ett tak"

En empirisk undersøkelse av menigheter innen rammen av Normisjon

ERLING BIRKEDAL
DR.ART., FORSKER OG PROSJEKTLEDER VED DET TEOLOGISKE MENIGHETSAKADEMIET (MF)

erling.birkedal@mf.no

Sammendrag (abstract):

Artikkelen undersøker og drøfter menigheter innen Normisjon. Det er en empirisk studie, basert på analyse av sentrale dokumenter og intervjuer med lokale menighetsledere. Forfatteren undersøker hvordan ledere i Normisjon tenker om menighet, hva deres menighetspraksis er, og hvordan de tenker om relasjonen til Den norske kirke. Analysen viser at lokale ledere i Normisjon tenker noe forskjellig og utviser stor grad av pragmatisme, i både tenkning om menighet og relasjon til DnK. Det er i liten grad refleksjon om kirkerettslige spørsmål blant Normisjons ledere. Det er det lokale fellesskap og hvordan dette fungerer, som har betydning. Forfatteren spør om stor grad av likhet mellom menigheter i Normisjon og Den norske kirke kan virke konkurrerende, mens en klargjøring av forskjeller kan gi mulighet for samarbeid mot felles visjon.

1. Innledning

Det skjer endringer i de organisasjoner som tradisjonelt har forstått seg som del av Den norske kirke (DnK). Forholdet mellom DnK og organisasjonene er beskrevet av flere forskere. Hegstad har omtalt den tradisjonelle relasjon mellom kirken og organisasjonene som en "ellipsemmodell" der det er to brennpunkt.¹ Lilleaasen argumenterer for at det har foregått likedanning i det norske kirkelandskapet ved at lavkirkelige organisasjoner har nærmet seg DnK, og at DnK har endret seg i retning av det som tradisjonelt har vært organisasjonenes virksomhetsområde.² Denne likedanningen fører også, ifølge Lilleaasen, til økende konkurranse. I denne artikkelen søker jeg å forstå utvikling, tenkning og praksis i én av organisasjonene som tradisjonelt

har vært nært knyttet til DnK, Normisjon.³ Spørsmålene jeg stiller, er: Hva er forståelsen av menighet i Normisjon? Hva er menighetspraksis i Normisjon? Hvilken relasjon har forsamlinger/menigheter i Normisjon til DnK?

Materialet er for det første styringsdokumenter fra den nasjonale ledelsen i Normisjon, artikkel av avdelingsleder i Normisjon, Svein Grane-rud, og samtale med nåværende styreleder Tor-mod Kleiven.⁴ Det mest omfattende materialet er intervjuer med et utvalg lokale ledere i menigheter/forsamlinger i Normisjon.⁵ Semistrukturerte intervjuer ble gjennomført første kvartal i 2017. Disse informantene er anonymisert.⁶

For å forstå ulike typer fellesskap skjeller jeg mellom stedsfellesskap og åndsfellesskap.⁷ Et *stedsfellesskap* er der mennesker fysisk er samlet,

bekreftet ved ansikt-til-ansikt-møter med de andre, slik som i en lokal menighet. Slike fellesskap kan være mer eller mindre stabile, ved at det er samme mennesker som møtes, eller at det er stor variasjon i hvem som møtes. *Åndsfellesskap* er en tenkt eller forestilt tilhørighet til en uspesifikk gruppe personer, slik som et kirkefellesskap på grunnlag av felles bekjennelse, praksis og lojalitet overfor de normer en oppfatter at gjelder der.

2. Normisjon – en bevegelse i endring

Jeg vil i dette avsnittet gi en kort innføring i Normisjons selvforståelse og utvikling de siste årene, inkludert analyse av nåværende styringsdokumenter.

Normisjon ble grunnlagt 1. januar 2001 etter at Det norske lutherske Indremisjonsselskap, Langesundsfjordens indremisjonsselskap og Den norske Santalmisjon fusjonerte. Hver for seg har disse organisasjoner røtter tilbake til 1860-tallet, og Normisjon markerte 150-årsjubileum i 2017.⁸ Normisjon vises til at en har bygget menigheter i 150 år gjennom ytremisjonsarbeid. Det har vært fokus på menighetsbygging i Norge de siste tiårene som en misjonale strategi.⁹

Storsalen i Oslo startet med gudstjenester på slutten av 1980-tallet. Dette ble da betraktet som en strategisk satsing på arbeid i storbyen. Daværende generalsekretær avklarte saken med Oslo biskop, og Normisjons ledelse mener at "biskopen var positiv og uttrykte at han så på dette som et strategisk arbeid for DnK i Oslo".¹⁰ *Storsalen indremisjon* endret i 2000 navnet til *Storsalen menighet*. Dagens ledelse i *Storsalen* har som mål å plante nye fellesskap og valgmenigheter i Stor-Oslo.¹¹ *IMI-kirken i Stavanger* vokste frem på 1980- og 1990-tallet. Utviklingen skjedde i dialog mellom lokal ledelse og biskopen i Stavanger.¹² *Salem i Trondheim* gikk over fra å omtale seg som forsamling til menighet i 2002, og *Norkirken i Bergen* ble opprettet samme år. Disse storbymenighetene har så vært base og inspirasjon for mange nye menighetsdannelser innen Normisjon. I 2017 regnet en med at det var ca. 30 forsamlinger eller menigheter, hvorav halvparten betegner seg som del av "Norkirken".¹³

Organisasjonen beskriver seg som en selvstendig bevegelse og anser DnK som sin viktigste samarbeidspartner.¹⁴ Ifølge generalsekretæren skjedde det en endring i organisasjonens selvforståelse i 2009 ved at en gikk fra å være "en bevegelse for fellesskap og misjon innen DnK" til at "Vi anser DnK som vår viktigste samarbeidspartner".¹⁵ Organisasjonen beskriver seg som en misjonsorganisasjon og ikke et kirkesamfunn. Normisjon sentralt har ikke opprettet et eget trossamfunn.¹⁶

Analyse av sentrale styringsdokumenter

I denne analysen ser jeg spesielt på Normisjons selvforståelse og strategi knyttet til lokale menigheter/fellesskap og på relasjonen til DnK.

I *grunnregler fra 2000* plasserer Normisjon seg som "en fortsettelse av det frie lekmannsarbeid i vår kirke, som startet med Hans Nilsen Hauge" (§ 1).¹⁷ Dersom "i vår kirke" leses som "i DnK", er det en litt annen måte å omtale relasjonen enn det generalsekretæren sier: DnK er "vår viktigste samarbeidspartner". I basisparagrafen (§2) identifiserer Normisjon seg med DnK ved at en bygger sitt arbeid på "Den norske kirkes bekjennelsesskrifter".

I gjeldende *strategidokument for 2012–2025* presenteres Normisjons selvforståelse og langsiktige strategi og mål.¹⁸ Det vises her til det lokale fellesskapet som grunnenhet og sies en vil "arbeide for å styrke eksisterende fellesskap og for å plante flere fellesskap, slik at nye generasjoner kan møte Jesus Kristus og utrustes til etterfølgelse og tjeneste" (4.). Fellesskapet beskrives som redskap til å formidle evangeliet, og base for utrusning til tjeneste og for diakonalt arbeid i lokalmiljøet, nasjonalt og internasjonalt (4.1.). "Fellesskap" brukes i strategidokumentet synonymt med "menighet" og "kirke". Det oppfordres til "at flere av våre bedehusbaserte foreninger utvikles til misjonerende forsamlinger med full nådemiddelforvaltning der det er tjenlig" (4.1.1.). Det vises til at det noen steder er fellesskap som er avgrenset til enkelte generasjoner eller en bestemt kultur, samtidig som en ønsker "aktivt [å] arbeide for at fellesskapet av flere generasjoner blir synliggjort som det klareste uttrykket for enheten i Guds familie" (4.1.1.).

Strategidokumentet uttrykker ønske om sam-

arbeid med DnK. Dette begrunnes dels med at de fleste medlemmer også er medlemmer i DnK, men også med at DnK "har en enestående kontakflate i det norske folk" og sees som en strategisk samarbeidspartner for å nå Normisjons mål. En tenker seg mulighet for at forsamlinger kan være valgmenigheter: "Normisjon vil tilskynde til at DnK åpner for mer fleksible menighetsstrukturer gjennom valgmenigheter og vil åpne vårt forsamlingsnettverk for slike." (4.1.2.) Samtidig uttrykkes et kritisk perspektiv overfor DnK, og det vises til "en teologisk situasjon som kan føre til et større oppbrudd fra DnK". Normisjon vil i tilfelle "ta initiativ til et nærmere samarbeid med andre organisasjoner og kirker, både på klassisk evangelisk luthersk grunn og tverrkirkelig på basis av felles forståelse av Bibelen som Guds ord" (4.1.2.).

Det presiseres i dokumentet at lokale fellesskap bør samarbeide, og at tilhørighet til organisasjonen gir identitet. Den sentrale ledelse i Normisjon har ikke direkte myndighet over regionale eller lokale enheter i organisasjon, men fyller rollen som tilrettelegger, veileder og tilsyn med lokal virksomhet (4.1.1.). Det legges opp til at de større enheter og fellesskap skal vise omsorg for mindre og svakere enheter samtidig som organisasjonen sikrer kontinuitet, felles visjon og identitet. Det vises til luthersk tradisjon samtidig som en ønsker åpenhet for andre konfesjoner (5.).

*Handlingsprogram for 2015–2018*¹⁹ gir retning for arbeidet med blant annet fellesskap og identitet i organisasjonen. Samtidig er det her også et kritisk blikk overfor DnK med "fokus på Normisjons plass i et endret kirkebilde".

I *Landsstyrets treårsmelding (2012–2015)* til landsmøtet i 2015²⁰ finner vi ytterligere utdyping av hvordan arbeidet har gått med å etablere fellesskap og grupper de siste årene. Her sies at antall tradisjonelle foreninger fortsetter å synke samtidig som det startes "flere nye fellesskap med forskjellig uttrykk. Normisjon har per mars 2015 1015 registrerte lokale voksenenheter (Menighetene er da inkludert)". Dokumentet beskriver en bevegelse fra foreninger til menigheter, eller det som kalles Norkirker.

Når en leser de sentrale dokumenter, kan en få inntrykk av at det er enighet om strategi og tenk-

ning. Naturligvis har det også vært intern debatt. Det var imidlertid en milepæl i organisasjonen da generalforsamlingen i 2012 enstemmig vedtok at en ønsket flere nye forsamlinger og menigheter de kommende årene. Samlebetegnelsen ble "kristne fellesskap". Normisjon er "en fellesskapsbevegelse, og er overbevist om at det kristne fellesskap er den beste base både for evangelisering i vårt eget land og misjon internasjonalt", sier Granerud.²¹ Organisasjonen ønsker å være et strategisk redskap for å danne nye menighetsfellesskap der det ikke finnes fra før. På nettsiden for menighet/forsamling finner vi denne målsettingen under "Nyplanting": "Normisjon ønsker å plante 20 fellesskap, med særlig vekt på geografiske områder med lav kristen dekning. Vi trenger din hjelp for å få dette til!"²²

Samtidig som Normisjon har en læremessig basis tilsvarende som DnK, er det tydelig at det er en kritisk undertone til denne kirken i de sentrale dokumenter. Sentral ledelse forteller også om en viss spenning mellom ledere i de nydannede menighetene og DnK. Det gjelder ikke minst hvordan en skal håndtere tilsynet. Den vanlige modellen ble at Normisjon hadde læretilsyn med forsamlingens ansatte og virksomhet, mens biskopen hadde tilsyn med at sakramentsforvaltningen skjedde i samsvar med kirkens lære og ordninger. Det ble av Normisjons ledelse sett på som et tjenlig kompromiss i den aktuelle situasjonen.²³

Det ble i 2012 etablert et *Evangelisk Luthersk Nettverk* mellom de store organisasjoner og lutherske frikirker, og også prester i DnK. Dette er et lederforum for å drøfte ulike typer strategisk samarbeid.²⁴

3. Analyse av intervju med lokale ledere

Intervjuene representerer en vesentlig andel av de ca. 30 enhetene i Normisjon, som omtaler seg som menighet.²⁵

Forståelse av menighet i Normisjon

Den enkelte menighet har sin spesielle historie. Når informantene skal begrunne hva de forstår med menighet, viser de gjennomgående til CA7, der en forkynner ordet og forvalter sakramentene.²⁶ Når dette skjer er, virksomheten i praksis en menighet. "Vi tar i bruk begrepene i hen-

hold til det vi faktisk er."

Nattverd er en del av gudstjenestelivet i alle menigheter og forsamlinger som er intervjuet. For mange av de lokale ledere har nattverdforvaltning vært vanlig i det lavkirkelige miljø de kommer fra, uten ordinert prest. For disse er det uforståelig at dette skulle være problematisk for noen i DnK. I menigheter der det er ordinerte prester, er det vanlig at disse har ansvar for nattverd.

Praktisering av dåp gjør et skille i omtale av seg selv som menighet eller ikke. De som omtaler seg selv som forsamling, har ikke dåp. Disse tenker at innføring av en slik praksis ville gjøre et skille i begrepsbruk. En av lederne i en slik forsamling sier samtidig at "folk flest" uansett oppfatter deres fellesskap som en kirke og menighet.

Informantene forteller at det i liten grad er strategiske valg som ligger til grunn for å beskrive seg som menighet, men en pragmatisk tilnærming. Ingen forteller om brudd med eller avstand til DnK som direkte drivkraft for å bli selvstendig menighet. "Det handler nok like mye om hva vi ønsker å holde på med – å gjøre Jesus kjent." En kommer til et punkt der det er naturlig å endre på navn og egenbeskrivelse. Noen forteller om inspirasjon og veiledning av andre normisjonsmenigheter. Flere sier det er mer sosiologiske enn teologiske drivkrefter. Det er noe som i hovedsak er vokst frem nedenfra. Deltakere sier at "det er her jeg er nå, så da er vel det min menighet", eller "det utviklet seg et fellesskap hvor bedehuset ble folks eneste åndelig hjem". Det kommer så ønske om "alt under samme tak" / "alt i en pakke" (tilsvarende uttalelser fra mange av informantene). Dette er i stor grad småbarnsfamilier som ønsker noe for hele familien. Hvorfor fellesskap vokser, forklares i hovedsak sosiologisk: "Når det er mange, kommer det flere. Ryktet spres, og positivitet genererer mer positivitet." Samtidig tiltrekkes noen av innholdet: "Så er det også teologiske momenter, som at mange setter pris på at en får 'mat' her."

Jeg finner et unntak fra denne utviklingstrenden hos en av informantene, som representerer en del av landet der det tidligere ikke var normisjonsforeninger med egne lokaler. Her ble det

gjort et strategisk valg om å etablere en menighet i nye lokaler, etter mønster av det som da allerede var praksis andre steder i landet.

Kirkebegrepet er for de lokale normisjonsledere i hovedsak overlappende med menighet (Jfr. Norkirken). Det er "noe som gir mer mening," mer enn forsamling, sier en av lederne. "Kirke" forstås da ikke som trossamfunn: "Kirke er et åndelig begrep, og ikke organisatorisk. Kirken er den verdensvide kirke." "Vi tenker at kirke er levende mennesker," sier en annen. Hvilke begrep som brukes, forsamling, menighet eller kirke, synes for mange å være uvesentlig. "For de yngre er det ikke noen forskjell, mens definisjoner nok er viktigere for de eldre," er det en som forklarer. Kirke forstås som et åndsfellesskap der medlemskap og kirkerettslige spørsmål er lite vesentlig.

Menighetspraksis

Normisjonsmenigheter gjør det som menigheter flest gjør. Gudstjenester på søndag er deres hovedsamling, enten om formiddagen eller om ettermiddagen. Det er vanlig med egne grupper for barn under deler av gudstjenesten, og kor med barn og/eller hele familien. Noen av menighetene har et utstrakt ungdomsarbeid mens andre er i startgropen med dette. I flere av de store byene preges menighetene av studenter/unge voksne. En av disse sier: "Hos oss er det studentarbeid som drives av og med studenter, og det blir da mange engasjerte – 150–200. Disse studentene er også delaktige i menigheten ellers, barnarbeid, ungdomsgruppe mm."

Stedsfellesskapet viktigere enn formelt medlemskap

Majoriteten av deltakerne i alle menighetene er medlemmer i DnK, men det finnes ikke detaljert oversikt over dette. Menighetene fører ikke slik statistikk når de ikke er et trossamfunn. Det er i stor grad økumenisk åpenhet med deltakere også fra ikke-lutherske konfesjoner. Det er det lokale stedfellesskapet som betyr noe. En av menighetene har ekstra stor variasjon i etnisitet og kirkelig tilhørighet: "Vi er ca. 150 medlemmer og av disse er 80–100 etnisk norske. Resten er fra 20 forskjellige nasjoner, mennesker som oftest har bakgrunn fra menighet fra landet de

kommer fra."

Det å være medlem innebærer lojalitet til menighetens visjon og verdier. Noen har en relativt liten medlemskontingent. Noen har innføringskurs for medlemmer, der en gjennomgår menighetens visjoner, verdier og vedtekter, inkludert givertjeneste. Givertjeneste skjer i alle menigheter, men ikke som en betingelse for å bli medlem. Det fremheves at "vi sammen bærer dette fellesskapet". "Å bli medlem innebærer å ta ansvar for fellesskapet." Det er litt ulik kultur knyttet til givertjeneste. Der det er mange med utenlandsk frikirkelig bakgrunn, er dette helt naturlig: "Når vi er litt forsiktige med å fremheve dette med givertjeneste, får vi kjeft fra afrikane da de synes det er helt naturlig med tiende."

Informanter forteller om arbeid med å involvere mennesker i fellesskapet. "Vi lager lavterskeltilbud for å engasjere mennesker, som 'godhetsdager' og 'Løp for Norkirken', og inviterer dem som er med, inn i fellesskapet," er det en som forteller om. Det er menigheter som har kor, bl.a. "Soul-children", og deres familier sees da på som potensielle medlemmer. Andre tegner en profil av menigheten som et varmt og tett fellesskap der en skal bety noe for mennesker: "Vi ønsker å være en menighet som betyr mer for flere, gjennom hele uka. Kanskje vi kunne ha flere fellesskap som møtes oftere, hele menighetsfellesskapet som plasseres rundt omkring i byen, der de følger hverandre opp gjennom uka, og deler gleder og sorger. Folk som tar ansvar for hverandre og inkluderer andre og vokser på det."

En sier deres trosfellesskap "er mer enn et uforpliktende folkekirkefellesskap". Det er "en trofast og stabil gjeng som er deltakere ... da en melder seg inn for å ville tilhøre menigheten", sier en annen. Jeg ser imidlertid noen nyanser her når en leder sier at deres menighet også kan oppleves som "folkekirke i miniatyr", ved at en har en kjerne og periferi, men i mindre skala enn i DnK. Informantene beskriver menighetene jevnt over som mer lavkirkelige enn menigheter i DnK. Det vises til at det er en uformell stil, med fokus på omvendelse og disippelskap.

Både menighetsplanting og støtte til soknemenigheter

Noen menigheter har en strategi for menighetsplanting. Dette skjer spesielt i de store byene. Disse relativt store menighetene har også indirekte innflytelse overfor andre menigheter gjennom enkeltpersoner som drar til andre menigheter i landet. Spesielt i én av menighetene er det en offensiv holdning med å støtte opp om enkeltpersoner og grupper som vil dra nye steder for å danne kristne husfellesskap. I en annen av de store menighetene tenkes det litt annerledes. De vil helst hjelpe eksisterende menigheter i DnK, ikke plante nye. Det begrunnes med at det oppleves uansvarlig når det ikke er noen struktur (trossamfunn) å knytte dette til. En tredje menighet ønsker å gjøre "noe som supplement til soknemenigheten der det er behov, men ikke som protest". Flere av menighetene i de noe mindre byene har også ønske om å bidra til å etablere flere fellesskap: "Vi har ønske om å være med på dette – og leter etter muligheter og folk." Andre har ikke tenkt over denne siden av virksomheten.

Relasjon til Den norske kirke

Menighetene i flere av de store byene beskriver seg som "en del av DnK". For noen av de store menighetene er det også formalisert avtale med bispedømmet/soknemenigheten. Enkelte forstår seg som et supplement til soknemenighetene, "et sted for fornyelse og kreativitet". De savner imidlertid en gjensidighet, at DnK benytter seg av deres selvstendighet og av muligheten til å lære noe sammen.

Navnendring til Norkirken vurderes noe forskjellig sett i relasjon til DnK. Noen ser navnendring bare som hensiktsmessig, ved at det er et begrep som kommuniserer bedre til folk. En annen leder som tenker på relasjonen til DnK, synes likevel det ikke er relevant da "jeg ser ikke for meg at det uansett blir stort samarbeid med DnK". Andre er skeptiske til å bruke navnet "kirke" nettopp for ikke å gi signal om løsrivelse fra folkekirken. Dette har også vært et følsomt tema hos noen av de som allerede er Norkirke-menighet. Dette er i hovedsak tilbakelagt, og det fortelles nå om gode personlige relasjoner og gjensidig forståelse mellom deres menighet og ledere

i soknemenigheten.

Flere av menighetene har avtale om trosopp-læring og konfirmasjonsundervisning, som er direkte avlastende for DnK. I en av de store menighetene har de halvparten av sine konfirman-ter fra soknemenigheter i området. I en annen by har menigheten felles konfirmantopplegg med én soknemenighet. Konfirmantarbeid fun-gerer noen steder som linjevalg (som Acta-kon-firmant og KRIK-konfirmant). Selv om konfir-masjonstiden er avgrenset, ser noen menigheter dette som del av et større ungdomsarbeid.

Rapportering om forvaltning av sakramentene gjøres ulikt. Det er vanlig at dåp rapporteres til soknemenighet, i de tilfeller der foreldre er medlemmer i DnK. Flere viser til generell avtale mellom DnK og organisasjonene.²⁷ En av infor-mantene forteller at alle som døpes, meldes til soknemenigheten, men dersom foreldre ikke ønsker at barnet skal være medlem brukes sam-tidig utmeldingsskjema. Denne informanten forteller om aldersforskjeller her, da "det er de over 50 som er opptatt av medlemskap, mens de yngre synes dette er mindre viktig". Tenkningen er at de som døpes, "registreres i livets bok", og blir "en del av Kristi kropp på jorden".

Det er varierende praksis med rapportering om nattverd. For noen er det ikke registrering og rapportering. Andre fører både egen statis-tikk og rapporterer til soknemenighet. En av menighetene som ønsker å ha tett samvirke med DnK, opplever det frustrerende at deres egen rapportering ikke blir med i de kirkelige statistikker. De blir en usynlig del av soknet. In-formantene forteller at det heller ikke er rutine for rapportering til Normisjon sentralt om sak-ramentsforvaltningen.

Skepsis til hemmende strukturer

Det er en generell skepsis til å være i en kirke-struktur som kan virke hemmende, da det er "enklere å være herre i eget hus". En gjennom-gående holdning er at "vi knytter samarbeid der det tjener den store saken". Enkelte viser her er-faring med skifte av prest og MR i soknet, som kan føre til endrede relasjoner og forutsetninger, og er derfor skeptisk til forpliktende avtale.

Det er lite engasjement blant informantene om å tenke at Normisjon skulle bli et trossam-

funn, som et alternativ til DnK.²⁸ Enkelte viser til at et trossamfunn er en verdslig størrelse og derfor ikke viktig. Problemet med å danne trossamfunn kan gi de samme utfordringer som DnK har, "da debatten vil innhente oss om noen år, og en kan ikke beholde en homogen kirke". Det er den lokale og verdensvide kirke (og noen vil si Guds rike) som gjelder. Det er imidlertid et utbredt ønske om nettverk menigheter imellom, og gjerne åndelig tilsyn fra personer en har tillit til. Noen viser med stolthet til Normisjon sentralt som har denne rollen, med jevnlike sam-linger og lederkontakt. Enkelte andre informan-ter synes imidlertid Normisjon har liten reflek-sjon om å være menighet og kirke, og mang-lende refleksjon om relasjonen til DnK. Det er "de brennende hjerter" som driver fremover, og tenker at dette gjøres best alene. Det savnes en strategi og ekklesiologisk refleksjon, sier denne informanten. Kirkerett er ikke et relevant tema for de fleste i menighetene, sier en annen: "Det er de voksne som er over middagshøyden, som er opptatt av det. For de unge er det ikke viktig." Dette underbygges av flere informanter.

Andre peker på at det blir mye formaliteter i DnK, og at en skulle ønske mer fokus på felles visjon: "Det vil være flott om kirken mer frem-hever sin visjon, med fokus på Jesus, og å bygge menighet. ... Vi ønsker å bli regnet med – aner-kjent som en del av misjonsoppdraget, ... og det er stas når staben i DnK ønsker å lære av oss." Andre uttrykker et ønske om å være i dialog med soknemenigheten(e), og hjelpe hverandre til å nå ut til flere mennesker, og en "vil gjerne være en del av fornyelsen og endringer i DnK". Enkelte peker på den britiske modell der det er en ytre ramme, men fleksibilitet i soknegrensar og mulighet for stor variasjon i menighetsprofil. Det kan være til nytte for å kunne nå frem til flere mennesker og være "bedre for alle".

Forventninger til en raus folkekirke

Flere ønsker at ledere i DnK skal uttrykke ønske om mangfold. En sier det slik: "Det er ikke ønskelig at alle skal bli presset i samme retning, mot å være en kulturkirke. Vi ønsker å få en tydelig anerkjennelse fra kirken, at det er ønskelig med de store misjonsorganisasjonene som del av kirken." Enkelte viser til at ledere i soknekir-

ken kan gi indirekte anerkjennelse på en måte som virker provoserende: "... prosten har nok uttalt at han ønsker at vi skulle være en del av dem, da det er vi som har de fleste ressurser."

Det er noen som uttrykker en viss uro over utviklingen i DnK, spesielt knyttet til ekteskapsforståelse. Det er flere som viser til at deltakere i deres menighet enten er utmeldt av DnK eller ikke ønsker å gå i deres soknemenighet. Samtidig sier disse lederne at de ikke vil stimulere til utmeldelse, men overlater dette til den enkeltes samvittighet. Enkelte tenker at DnK som stor folkekirke representerer en raushet som er positivt. "Det er da mulig å forstå seg som en del av denne kirken med sin bredde og en frihet en kanskje ikke ville ha i f.eks. et nytt trossamfunn av NLM, Imf og Normisjon – som noen har tenkt muligheten av."

Enkelte ønsker at DnK viser raushet ved å stille ledige kirkebygg til disposisjon for valgmenigheter, eventuelt som flerbruk av soknekirker. Det er flere menigheter i Normisjon, som også sier de ved enkelte anledninger bruker soknekirken uten at det tas leie for dette.

På spørsmål om økonomisk tilskudd til menigheten, tilsvarende som pr. medlem til DnK, er det noen som sier det kunne være bra. Ingen sier at dette er avgjørende. Det er ikke viktig for eventuelt formalisert avtale med kirken og vil uansett utgjøre bare en liten del av den totale økonomi for menigheten. "Vi er vant til å klare oss selv," er en gjennomgangstone. Noen sier direkte at "det spiller ingen rolle, da det er bare småpenger og hjelper ingen ting". Denne informanten viser til at det er praksis med tiende i menigheten, som blir helt andre beløp. En av de andre som også har omfattende givertjeneste sier: "Nei, det er bedre å være god på givertjeneste, og ikke være avhengig av offentlig tilskudd. Om en har mye penger, ødelegger det for givertjeneste og engasjement i egen menighet."

Skepsis til tilsyn av biskop

Det er gjennomgående skepsis til formalisert tilsyn fra DnK. Nåværende regelverk om valgmenighet virker ikke tiltrekkende, heller som et hinder. Noen har tenkt på muligheten av å være valgmenighet, men sier at regelverket oppfattes som om det er laget "for at en ikke ønsker å ha

slike menigheter". En annen sier: "Det er helt uinteressant å være valgmenighet med biskopelig tilsyn. Hvorfor skulle vi det, vi har den avtalen vi trenger ..." (Registrering av dåp)

Det er ulik forståelse av "tilsyn". Det uttrykkes av flere en skepsis til å være "underlagt" en biskop og redsel for å bli "prisgitt skifte av biskoper". Det er behov for tillit til tilsynsperson, da "tilsyn forstås primært som en åndelig veiledning, prøving av det vi gjør, forkynner mm.". Noen sier at tilsyn fra DnK i stor grad blir brukt som "et maktspråk med symbolfunksjoner" uten realiteter. Andre uttrykker et mer avslappet forhold overfor biskop og viser til annen erfaring: "Jeg har ikke problem med innsyn fra biskop. Biskop går vanligvis ikke inn i detaljer og viser respekt for mangfoldet som er også i folkekirken." De av informantene som er ordinerte prester i DnK, er i prinsippet under biskopens tilsyn gjennom sin ordinasjon. De synes imidlertid at praksis, også med referanse til andre prester i DnK, er uklart. Noen sier at biskopen ikke bryr seg om dem; de hører ikke noe fra biskopen. Men i en av byene er det innført "IMITas", et biskopbesøk med god dialog. Et annet sted fortelles det om positiv dialog med biskop under visitas av soknemenigheten. Flere skulle gjerne hatt mer tilsyn, i betydningen bli sett og bekreftet, og dialog om menigheten i lokalmiljøet. Noen savner også mer fast og ordentlig tilsyn fra Normisjon.

På spørsmålet om ordinert prest, slik kravet nå er for å være valgmenighet i DnK, er det ulike holdninger. I menigheter som ikke har ordinert prest, oppfattes naturligvis krav om ordinert prest som et hinder. Disse ønsker at DnK i større grad skulle akseptere lekfolk som pastorer, på linje med det som er praksis i Den evangelisk lutherske frikirke.

4. Avsluttende drøfting

Jeg vil nå vende tilbake til formålet med artikkelen, om å forstå menigheter i Normisjon sin relasjon til DnK, og videre spørre hva dette kan bety for konkurransen dem imellom. Først vil jeg kort oppsummere svar på de konkrete spørsmål jeg har stilt.

Jeg finner at ledere i Normisjon nyanserer mellom begrepene forening, forsamling og me-

nighet. Jeg ser utvikling fra forsamling til menighet i tre faser, slik også Lerheim har omtalt i sin undersøkelse av forsamlinger i tre ulike organisasjoner.²⁹ For det første etablering av en kirkelig praksis. For det andre en drøfting og fortolkning av denne praksis, og for det tredje en godkjenning av denne praksis. Samtidig brukes begrepene menighet og kirke om hverandre. Det er et stedsfellesskap der ord og sakrament forvaltes. Kirke kan også forstås som et åndsfellesskap, som den verdensvide kirke.

Menighetens praksis beskrives som en kombinasjon av gudstjenester og tradisjonelt lavkirkelig bedehuskultur. Det er relativt stabile stedsfellesskap. Deltakere yter betydelig egeninnsats ved frivillig arbeid og givertjeneste, uten at dette er et medlemskrav.

Det er en variasjon i holdning til DnK. Noen ønsker nær og avtalt relasjon, mens andre ønsker distanse. Jeg registrerer vegring mot å bli "underlagt et biskoppelig tilsyn". Samtidig er flere ledere ordinerte prester i DnK og formelt under biskopens tilsyn, og noen uttrykker ønske om nær relasjon. Noen har relativt tett kontakt med soknemenigheten ved bl.a. konfirmasjonsundervisning. Majoriteten av medlemmene i Normisjons menigheter er medlemmer i DnK, men i noen menigheter har en betydelig andel annen tilknytning. Det utvises økumenisk åpenhet. Omtale av sakramentene avspeiler en pragmatisk holdning, med hensyn til både teologisk forståelse og praksis, uten at dette relateres til Normisjons basis. Lederne som er intervjuet ser fordeler ved ikke å være trossamfunn, slik at deres deltakere kan være medlemmer i ulike trossamfunn.

Likhet i visjon

Ut fra det materialet jeg har analysert, ser jeg stor likhet i visjon og forståelse av fellesskap mellom Normisjon og slik sentrale ledere i DnK uttaler seg.³⁰ Helga Haugland Byfuglien, preses i bispemøtet, sier at det skal være "rom for stort spenn i engasjement" i folkekirken, og at den samtidig skal "utfordre sine medlemmer til tro og tjeneste". Kirkens visjon og misjon er "å dele tro og formidle Guds grenseløse nåde i Jesus Kristus som setter oss fri til å være en neste". Hun sier videre: "Kirken er ... ikke et menings-

fellesskap, men et trosfellesskap," uten at hun her går nærmere inn på variasjon i type fellesskap.³¹ Kirkerådets direktør Jens-Petter Johnsen forstår kirkens visjon om "Mer himmel på jord" som en dobbel bestemmelse. Det er en folkekirke, i og for folket med ønske om å nå hele folket med nådemidlenes tilbud. Det er en bekjennelseskirke, ved at den har sin identitet i tilhørigheten til Jesus som kirkens Herre og forvaltning av Jesu evangelium i ord og sakrament.³² Det synes å være stort samsvar mellom Normisjon og DnK mht. visjon og forståelse av hva et kirkelig fellesskap er.

Ulikhet i kirkelig tradisjon og struktur

Når det er stor grad av likhet i visjon, kan økende selvstendighet i Normisjons fellesskap i forhold til DnK fremstå som et paradoks. Det kan her tenkes flere forklaringsmodeller.

Det kan forstås som en konsekvens av strukturelle forhold. DnK har lenge vært en statskirke med et stramt, sentralstyrt regelverk, med en fast soknestruktur. For Normisjon er det annerledes. Normisjons menigheter har utviklet seg nedenfra og fremstår varierte og selvstendige. Med fokus på det stedegne åndsfellesskap blir spørsmål om kirke-/trossamfunn lite relevant. Dette oppfattes som en menneskelig konstruksjon med liten status. Det kan også ligge en pragmatisk holdning her, ved at slike kirkerettslige spørsmål vil splitte mer enn samle medlemmene. Samtidig som informantene ikke ønsker seg et trossamfunn i kirkerettslig forstand, ser jeg at Normisjon utvikler funksjoner som er vanlig for trossamfunn. Normisjon bygger felles identitet for menigheter og forsøker å fylle behovet for tilsyn og samordning.

Det er enkelte som argumenterer med teologisk uenighet med DnK, spesielt knyttet til spørsmålet om likekjønnet ekteskap. Det er imidlertid ikke dette som er dominerende. Utvikling av menigheter i Normisjon startet lenge før det ble vedtatt ny ekteskapsliturgi i DnK. Det er også en viss teologisk uenighet og ulike teologiske tradisjoner mellom menighetsledere i Normisjon, som synes å avspeile også regionale forskjeller i DnK.³³

Fellesskap i Normisjon bygger på lange tradisjoner. Det er en lavkirkelig tradisjon, med le-

derskap av lekfolk. Det er kultur for selvstendige stedsfelleskap, som arbeidsdeling innen rammen av DnK. Når det har vært nedgang i virksomheten de siste 10-årene, og mange bedehus er blitt avviklet, er det ikke urimelig at organisasjonen søker fornyelse. Når yngre generasjoner utfordrer den gamle modellen med arbeidsdeling mellom kirke og bedehus, er det forståelig at ledere legger til rette for "alt under ett tak". Når noen argumenterer med teologisk uenighet og usikkerhet overfor DnK, gir det for noen ekstra energi til selvstendighet.

Granerud omtaler fellesskapet i Normisjon som "base for evangelisering", og strategidokumentet sier "base for utrustning til tjeneste", mens andre ledere omtaler menighetsfellesskapet som "en trofast og stabil gjeng" og "de brennende hjertes" (Se ovenfor). På den annen side omtales DnK som "uforpliktende folkekirkefellesskap" og "kulturkirke" (Se ovenfor). Det tegnes her en forskjell i forståelse av menighet.

Menigheter i DnK omtales som uforpliktende med stor variasjon på individnivå. I folkekirken er det fokus på at ledere, primært prestene, står for kirkens oppdrag og tjeneste. I Normisjon er menighet i større grad en kollektiv størrelse. De er i seg selv handlende subjekter og redskaper i kirkens oppdrag. Normisjons ledere tenker mer at menighetens fellesskap forplikter og er sammen som aktør og oppdragsgiver.

For å forstå forskjellen på denne tenkningen av fellesskap i Normisjon og vanlige soknemenigheter i DnK kan begrepsbruken til Anders P. Lundberg være til hjelp. Han skiller mellom to typer sosialt fellesskap, stabilt og løst fellesskap.³⁴ I et *stabilt fellesskap* står gruppen i fokus og har et formål som ikke kan begrenses til det enkelte individs interesser. Det er et fellesskap som er grunnlagt i en ideologi og en felles virkelighetsforståelse. Et stabilt fellesskap kjennetegnes videre av langsiktighet og regelbundenhet, for eksempel ved gudstjenester. I et *løst fellesskap* står individet i fokus. Det er et fellesskap som innebærer omgang med andre mennesker, men på det enkelte individs premisser. Det løse fellesskapet er estetisk og emosjonelt i sin karakter. Den enkeltes smak er sentral, og fellesskapet oppfattes som redskap for å tilfredsstille individets ønsker. Deltakelse i en menighet ved

spesielle anledninger som dåp, konfirmasjon mm., kan slik forstås som et løst fellesskap.

Videre kan en spørre hvorfor mennesker i vår individualistiske kultur velger et slikt stabilt fellesskap fremfor løst og mer uforpliktende fellesskap som en finner i DnK? Kanskje en kan forstå det ved at fellesskap har ulike funksjoner for mennesker, og at mennesker har ulike behov? For noen kan løst fellesskap, preget av individualisme, stor frihet og åpenhet, oppleves positivt. For andre kan det være utfordrende. Et stabilt fellesskap med klare rammer og regelmessighet kan da mer svare på de ønsker og behov en har. Det kan bygge stabile relasjoner og virke bekreftende på identitet og virkelighetsforståelse. Fellesskapet kan oppleves tjenlig for å realisere visjoner og idealer. Løst, uforpliktende fellesskap gir på den annen siden ikke denne støtten. For noen kan dette heller oppleves utrygt og lite egnet som arena for eget engasjement.

Fra ellipse til sirkler med berøringspunkter

Vi ser at den tradisjonelle ellipsemodellen for forholdet mellom folkekirken og Normisjon mange steder bryter sammen.³⁵ Med "alt under ett tak" er ellipsen blitt til to selvstendige sirkler. Ellipsemodellen forutsetter gjensidig forståelse av ulikhet og arbeidsdeling. Flere Normisjonmenigheter som har vesentlige særpreg i forhold til den lokale soknemenigheten, synes å ha et avklart forhold til og godt samvirke med DnK. Menigheter som har relativt lik virksomhet som soknemenigheten(e) synes i større grad å ha en konkurrerende funksjon overfor denne.

Når Normisjon prioriterer fellesskap med forvaltning av ord og sakramentene, kan en si at utviklingen bekrefter at det er blitt "mer menighet" og ikke "mindre menighet", slik Hegstad uttrykker det.³⁶ Dette er en prosess ledere i Normisjon ikke er ansvarlig for alene. Ledere i DnK har også bidratt til denne utviklingen, blant annet ved avtaler som er inngått med Normisjon. Dette gjelder avtaler om Storsalen i Oslo og IMI-kirken i Stavanger, og ikke minst nasjonal avtale om registrering av dåp fra 2011. Sett i forhold til Kirkemøtets vedtak om valgmenigheter stiller disse avtalene mindre krav til forvaltning av sakramentene og prestatetjeneste.³⁷ Det gir da mening når ledere i Normisjon sier at de ikke ser

behov for nærmere avtale med DnK. De har ordninger som fungerer. De kan beholde sin selvstendighet samtidig som praksis er legitimert av DnKs biskoper. Dette kan sees som et paradoks i de tilfeller nye menighetene fungerer konkurrerende med denne kirken.

Selvstendigheten i forhold til DnK kommer også noen steder til uttrykk ved at ledere deltar i lokale økumeniske nettverk der ledere i DnK ikke er med. Jeg er enig med Hegstad som peker på at en slik økumenisk utviklingslinje kan være med på å svekke relasjonen mellom organisasjonen og kirken.³⁸ Dersom Normisjon går videre i denne retning, kan en spørre hvor lenge en kan si at det er naturlig med DnK som "sin nærmeste samarbeidspartner"?

5. Konklusjon og videre spørsmål

Menigheter i Normisjon har flere likhetstrekk med menigheter i DnK når det gjelder basis, visjon og virksomhet. For deltakerne er det praktisk med "alt under ett tak". I kirkerettslig tenkning, eller mangel på slik, fremstår Normisjon med noen særpreget. Det er en pragmatisk holdning til hvem som kan være medlemmer, og eventuell tilhørighet til et trossamfunn overlates til det enkelte individ. Det er hovedsakelig to nivå i deres kirkeforståelse, den lokale menighet og den universelle kirke. Normisjons menigheter er selvstendige enheter uten trossamfunn, men med en organisasjon som arbeider for å skape felles identitet og kultur.

Det er nærliggende å spørre om den perioden menigheter i Normisjon nå er inne i, er en interimsperiode. Det er informanter som antyder det. Det kan være vanskelig å være lutherske menigheter uten et avklart forhold til et trossamfunn. En kan tenke seg en utvikling i en av to retninger. For det første kan det bli enda større selvstendighet i relasjon til DnK. Det kan innebære at Normisjon utvikles til eget trossamfunn eller inngår i et trossamfunn med andre. Det kan eventuelt kombineres med økumenisk åpenhet og samarbeid med ikke-lutherske trossamfunn. For det andre kan det gå i retning av mer avtalt og forutsigbar relasjon til DnK, med økt bevissthet på lutherske arv og identitet. Det kan innebære at Normisjon vurderer samarbeidet med folkekirken som mest tjenlig for å

fremme visjonen om å være en misjons- og fellesskapsbevegelse.

Utviklingstrekkene i Normisjon kan også forstås som utfordringer til DnKs ledere. Ledere i Normisjon mener det ikke er uvesentlig for deres utvikling og valg, hva DnK gjør. Om Normisjons menigheter skal ha formalisert avtale med DnK, vil det ifølge deres ledere være behov for vesentlig oppmykning av DnKs regelverk. DnK synes å måtte velge mellom to strategier. Kirken kan på den ene side innta en restriktiv linje der nåværende regelverk for valgmenighet legges til grunn for andre menigheter som ønsker en formalisert avtale. En konsekvens kan da bli at menighetsfellesskap utenom soknemenigheten da søker tilhørighet seg imellom og eventuelt utvikles til et nytt trossamfunn. DnK kan på den annen side betrakte seg som en mangfoldig og bred bevegelse med rom for avtalt relasjon til en variasjon av menighetsfellesskap. I en slik strategi kan det være mer relevant å tydeliggjøre forskjeller enn å tilstrebe likedanning. Tydelige forskjeller og profil kan gi grunnlag for å se hvordan en kan utfylle hverandre. Kanskje erkjennelse av egne begrensninger og andres særpreget kan åpne opp for utvidet samarbeid med å fremme felles visjon med "Mer himmel på jord"?

Litteratur

- Botvar, Pål Kjetil og Smith, Ulla (red.) 2010: *Religion i dagens Norge*. Universitetsforlaget.
- Byfuglien, Helga Haugland 2015: Etterord: folkekirkens misjon og visjon frem mot 2017. I: *Folkekirke nå*. Verbum Akademisk.
- Fretheim, K., Lorentzen, H., Mogstad, S.D. 2016: *Fellesskap og organisering. Frivilliges innsats i kirkens trosopplæring*. Prismet-bok. IKO-Forlaget.
- Granerud, Svein, 2017: Forsamlinger og menigheter. I: Jørgensen, K., Seierstad, T., Granerud, S., Eriksen, D.-E.: *Misjon i bevegelse*. Luther forlag.
- Hegstad, Harald 1996: *Folkekirke og trosfellesskap*. Et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter. KIFO Perspektiv nr. 1. Trondheim: Tapir.
- Hegstad, Harald 1999: *Kirke i forandring*. Oslo: Luther forlag.
- Hegstad, Harald og Haanes, Vidar 2017: Lavkirkelige organisasjoner i en samfunnsmessig og kirkelig kontekst de siste 50 år. I: Jørgensen, K., Seierstad, T., Granerud, S., Eriksen, D.-E.: *Misjon i bevegelse*. Luther forlag.
- Johnsen, Jens-Petter, 2015: Gud vil ha folk! Folkekirke og trossamfunn i fremtidens norske kirke. I: *Folkekirke nå*. Verbum Akademisk.
- Lerheim, Birgitte 2008: Fra lekmannsforsamling til kyrkjelyd. *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 2:22–42.
- Lerheim, Birgitte 2010: Lekmannsforsamlingar i endring. I: *Norsk bruksteologi i endring. Tendenser gjennom det 20. århundre*. KIFO Perspektiv. Trondheim. Tapir akademisk

- forlag.
- Lilleaasen, Robert 2017: Likedanning i det norske kirkelandskapet. I: *Tidsskrift for praktisk teologi* 1–2017. Luther forlag. S 48–57.
- Lundberg, Anders P. 2005: *Om gemenskap. En sosiologisk betraktelse*. Lund Dissertations in Sociology 65. Sosiologiska institutionen, Lund universitet.
- Vikström, Björn. 2008: *Folkkyrka i en postmodern tid: tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap?* Serie: Skrifter Åbo akademi. Institutionen för ekumenik och social etik. Åbo.
- Aagedal, Olav: 2003: *Bedehusfolket: Ein studie av bedehuskultur i tre bygder på 1980- og 1990-talet*. KIFO Perspektiv. Trondheim: Tapir.
- Aagedal, O., Haakedal, E., Konserdal, F. 2014: *Profesjonalisering og frivillighet. Trosopplæring og samarbeid mellom DnK og de kristne organisasjonene*. KIFO Rapport 2014:1. [http://www.kifo.no/doc/RAPPORTER/Profesjonalisering og frivillighet_KIFO Rapport 2014_1.pdf](http://www.kifo.no/doc/RAPPORTER/Profesjonalisering_og_frivillighet_KIFO_Rapport_2014_1.pdf).
- ## Noter
- 1 Hegstad 1999. Se også Lerheim 2010 og KIFO-rapport 2014:1 som omtaler samarbeid mellom DnK og kristne organisasjoner i trosopplæringen.
 - 2 Lilleaasen 2017.
 - 3 Se flere nettsider for Norkirken, nettverk for menigheter: <http://www.agenda1.no/> og nettside til Normisjon nasjonalt: <http://www.normisjon.no/norge/menigheter-fellesskap>. Sett jan. 18.
 - 4 Granerud 2017. Samtale med styreleder var i hovedsak knyttet til forståelse av de sentrale dokumenter.
 - 5 Ni pastorer fra Vestlandet, Midt-Norge og Sør-Østlandet.
 - 6 Intervjuene er ikke transkribert nøyaktig ordrett, men utskrevet som meningsinnhold.
 - 7 Se f.eks. Fretheim m.fl. 2016:26.
 - 8 Jubileumsbok med fokus på de siste femti årene, Misjon i bevegelse: <http://www.normisjon.no/post/10136068/jubileumsbok-om-normisjon>. Sett mai 2017.
 - 9 <http://www.normisjon.no/norge/menigheter-fellesskap>. Sett mai 2017. Se også Granerud 2017.
 - 10 Se Granerud 2017:75, med referanse til Geir Øystein Andersen: *Tid for menighet*, Luther forlag, 2002.
 - 11 Huseby i Granerud 2017:87.
 - 12 Martin Cave i Granerud 2017:76–78.
 - 13 Granerud 2017:81 og 86.
 - 14 <http://www.normisjon.no/om-oss/om-normisjon>. Sett jan. 2018.
 - 15 Langmoen Kvelland i Luthersk Kirketidene nr.17/17, s 288.
 - 16 Region Agder gjorde vedtak om å opprette et eget trossamfunn i mars 2017, Normisjon Agder trossamfunn. Dette var mulig da hver region i Normisjon er eget rettssubjekt. Saksdokumentet til årsmøtet: [http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Regioner i Norge/Region Agder/Samlet vedlegg til sak 7 - trossamfunn.pdf](http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Regioner_i_Norge/Region_Agder/Samlet_vedlegg_til_sak_7_-_trossamfunn.pdf). Sett mars 2017.
 - 17 Grunnregler frå 2000: [http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om Normisjon/Basisdokumenter/Lover i normisjon til nett 2015.pdf](http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om_Normisjon/Basisdokumenter/Lover_i_normisjon_til_net_2015.pdf). Sett juni 2017.
 - 18 [http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om Normisjon/Basisdokumenter/Strategidokument_2012-2025_tilnett \(2\).pdf](http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om_Normisjon/Basisdokumenter/Strategidokument_2012-2025_tilnett_(2).pdf) . Sett jan. 2018. Alle referanser i parentes viser til nummerering i strategidokumentet.
 - 19 [http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om Normisjon/GF/Handlingsplan_2015-2018_A3.pdf](http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om_Normisjon/GF/Handlingsplan_2015-2018_A3.pdf). Sett jan. 2018.
 - 20 [http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om Normisjon/Basisdokumenter/Trearsmelding Normisjon 2015.pdf](http://www.normisjon.no/files/normisjon/Documents/Om_Normisjon/Basisdokumenter/Trearsmelding_Normisjon_2015.pdf). Sett jan. 2018.
 - 21 Granerud 2017:86.
 - 22 <http://www.normisjon.no/norge/menigheter-fellesskap/nyplanting>. Sett jan. 2018.
 - 23 Granerud 2017. Se "Avtale om registrering av dåp" av 7. mars 2011, mellom Kirkerådet, Bispemøtet og Indremisjonsforbundet, Norsk luthersk misjonssamband og Normisjon.
 - 24 Trearsmelding 2012–15.
 - 25 Tre enheter omtaler seg som forsamling. De andre omtales som menighet eller Norkirken.
 - 26 Confessio Augustana (den lutherske kirkes bekjennelse) artikkel 7 sier at "... kirken er forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rent og sakramentene forvaltet rett."
 - 27 Avtale om registrering av dåp. Note 23.
 - 28 Jeg har ikke informanter fra region Agder.
 - 29 Lerheim 2008, omtales i Lerheim 2010:172.
 - 30 Jeg har ikke analysert alle sentrale dokumenter i DnK, men viser her til uttalelser fra to av de sentrale ledere. Se DnKs visjon og plandokumenter her: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/plandokumenter/>. Sett 23.01.18.
 - 31 Byfuglien 2015:216–218.
 - 32 Johnsen: 2015:12–20.
 - 33 Se Botvar mfl: Regionalisering av norsk religiøsitet. I: Botvar og Smith (red.) 2010.
 - 34 Lundberg 2005. På svensk bruker Lundberg begrepene "stabilt" og "ledig gemenskap". Det siste kan også oversettes som "tilgjengelig fellesskap". Jeg velger å bruke "løst" som kontrast til det stabile. Se også Hegstad 1996 og Vikström 2008, som drøfter menighetsfellesskap i et sosiologisk perspektiv.
 - 35 Se omtale av ellipsemodellen i Hegstad 1999 og Lerheim 2010.
 - 36 Hegstad 1999: 90–101 og Hegstad og Haanes 2017.
 - 37 Se KM Sak 09/2005. Forsøk med valgmenighet. Det stilles her krav til medlemskap basert på dåp, bruk av ordinert prestenjeneste og biskoppelig tilsyn. Avtalen fra 2011 setter ikke krav til ordinert prestenjeneste, og biskops tilsyn avgrenses til de ordinerte. Granerud (2017:83) beskriver denne avtalen som romslig og "nesten oppsiktsvekkende".
 - 38 Hegstad i Luthersk Kirketidene 12/17: 174.